

XX əsr aşıq sənətində aşıq Nabatın rolu

Tahirə Bağirova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.
E-mail: tahira.bagirova26@gmail.com

Annotasiya. Məqalədə Azərbaycan aşıqlarının zəngin dastan repertuarı, yüz illər boyunca yaratdıqları poetik söz sərvəti, o cümlədən də aşıq şeirinin biçim və çeşid zənginliyi, bu istiqamətə xüsusi diqqət yetirilməsindən, xüsusilə də Aşıq Nabatın yaradıcılığından söz açılır. XX əsrin ilk onilliklərindən bu sənət, elmi fəaliyyətin bir növü kimi diqqət mərkəzinə gətirilir. Bu aşıqların içində qadınların da rolu az deyil.

Açar sözlər: aşıq sənəti, şəcərə anlayışı, aşıq Nabat

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 07.11.2022; qəbul edilib – 21.11.2022

The role of ashig Nabat in the art of ashug of the XX century

Tahira Baghirova

Doctor of Philosophy in Philology
Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.
E-mail: tahira.bagirova26@gmail.com

Abstract. Azerbaijani ashugs have a rich repertoire of epics. The poetic vocabulary they have created for hundreds of years instills special attention in this direction. From the first decades of the twentieth century, this art has been in the spotlight as a form of scientific activity. The role of women in these lovers is not small. In Ashig Nabat's poems, love of country and longing for the homeland prevail. The poet received the yeast of his inspiration only from the rocks, stones, fertile fields and flood waters of the Motherland.

Keywords: ashug art, genealogical concept, ashug Nabat

Article history: received – 07.11.2022; accepted – 21.11.2022

Giriş / Introduction

Azərbaycan aşıqlarının zəngin dastan repertuarı, yüz illər boyunca yaratdıqları poetik söz sərvəti, o cümlədən də aşıq şeirinin biçim və çeşid zənginliyi bu istiqamətə xüsusi diqqət yetirilməsini aşılrayır. XX əsrin ilk onilliklərindən bu sənət elmi fəaliyyətin bir növü kimi diqqət mərkəzinə gətirilir. Bu aşıqların içində qadınların da rolu az deyil. Aşıq Nabatın şeirlərində yurd sevgisi, vətən həsrətli hisslər daha çox üstünlük təşkil edir. Buna səbəb onun gənclik illərindən doğulduğu Şərr torpağından ayrı düşməsi idi.

Əsas hissə / Main Part

Aşıq Nabat 1914-cü ildə Şərur bölgəsinin Parçı kəndində anadan olmuşdur. Anasını vaxtsız itirən aşiq, atasının və qardaşının himayəsində böyümüşdür. Gənclik illərində sevdiyi insanla ailə quraraq Dərələyəz elində yaşayan Nabatın həyat yoldaşı çox keçmir ki, ermənilər tərəfindən bir hücum nəticəsində öldürülür. Bu hadisədən təsirlənən Nabat ilk dəfə şeir yazmağa, söz söyləməyə başlayır:

*Bilirsənmi, ay Ələyəz dağları,
Gəncliyimi səndə qoyub gəlmişəm.
Əllərim xınalı, gözlərim yaşlı
İlk eşqimi səndə qoyub gəlmişəm.*

İyirmi yaşında dul qalan Nabat 1934-cü ildə Bərdə rayonuna qayıdır və orada məlahətli səsi ilə hər kəsin diqqətini cəlb edərək məclislərə gedir, şeirlər oxuyur. Burada məclisdə oxuduğu zaman Aşıq Ələsgərin qardaşı oğlu Aşıq Musa ilə tanış olur, onunla birlikdə el məclislərində iştirak edərək saz-söz sənətinin sirlərinə dərinlən yiyələnir. Ustad aşıqdan bir neçə xalq dastanı “Alı xan və Pəri xanım”, “Abbas və Gülgəz”, “Lətif şah”, “Aşıq Qərib”, “Leyli və Məcnun” dastanlarını öyrənir. Üç ildən sonra Aşıq Nabat 1937-ci ildə Yevlax şəhərinə köçərək, Borsulu Məzahirin aşıqlar dəstəsinə qoşulur. 1938-ci ildə Aşıqların XI qurultayına nümayəndə seçilir və beləliklə, getdikcə ustad bir aşiq kimi tanınmağa başlayır.

1940-cı ilin may ayında Moskvada keçirilən tədbirdə Azərbaycanın ədəbiyyat və incəsənət xadimlərindən – Aşıq Ələsgər Rzayev, Aşıq Teymur Hüseynov və Aşıq Nabat da var idi. Aşıq Nabat o günü belə xatırlayır: “Şair Səməd Vurğun yanımıza gəldi, repertuarımızla maraqlandı. Sonra mənə 3 bəndli bir qoşma yazıb verdi və dedi: “Aşıq Nabat bax xoşuna gəlsə, bu “Danışaq” qoşmasını Moskvada, Kremlin səhnəsində oxuyarsan”. “Danışaq” şeirinə nəzər salaq:

*Aşıq, bağına bas sədəfli sazı,
Min cavablı bir sualdan danışaq,
Meydan quraq, söhbət açaq, saz tutaq
Gül yanaqdan qoşa xaldan danışaq.
Qoy söz alım bir günahsız dodaqdan,
Düşməni baxıb həsəd çəksin uzaqdan.
Yar bəzənib çıxan zaman otaqdan,
Başındakı tirmə şaldan danışaq.
Vurğun deyər: bir dərd bilən yar olsun,
Zülfü bulud, ağ sinəsi qar olsun,
Yaxşı gündə, yaman gündə var olsun,
Qədirbilən əhli-haldan danışaq.*

Beləliklə, Aşıq Nabat 26 yaşında olarkən Xalq şairi Səməd Vurğunun “Danışaq” adlı qoşmasını ilk dəfə orada oxuyur. Bu səsin sorağı Kremlin səhnəsindən Azərbaycanın sədlərini aşmış olur. Aşıq sənətinin çağdaş vəziyyətini, problemlərini elmi müstəvidə uğurla yaşadan görkəmli alim, professor, Əməkdar elm xadimi, Aşıqlar Birliyinin sədri Məhərrəm Qasımlı yazır: “Aşıq sənətinin bədii-estetik enerjisi, onun mövcudluq, irəliyə daşınma gücü, potensiyası bütünlükdə xalqın etnomədəni sisteminin ümumi məzmunundan gəlir. Əski zamanlardan bu yana sənətin gəldiyi yol öz tarixi missiyası ilə xalqın iç dünyasını, tarixi dövrlərini, istək və arzularını ifadəyə köklənmiş və zamanın keşməkeşlərini xalqla birgə addımlamışdır” [2, s.4].

Şeirlərində Vətən mövzusu daha qabarıq və dolğun şəkildə əks olunmuş şair Budaq Təhməz aşığın keşməkeşli həyatını əks etdirən “Aşıq Nabat” adlı lirik-romantik poema yazaraq kitabının da tərtibatçısı olmuşdur. A.Nabat şəxsiyyətinə və yaradıcılığına olan sevgisini poetik bir dildə, dərin məhəbbətlə əks etdirmişdir. Şairin diqqətini çəkən məqam isə Aşıq Nabatın vətənpərvərlik şe-

irləri idi. “Aşıq Nabat təkə ifaçı aşıq olmamış, eyni zamanda həm də yaradıcılıqla məşğul olmuşdur. Çox təəssüflər olsun ki, aşığın şeirləri sağlığında toplanmamış və çap olunmamışdır. İllər keçdikdən sonra Aşıq Nabatın 70 illiyi ərəfəsində gözəl ziyalı, qədirşünas insan olan AYB-nin üzvü, Məmməd Araz Mükafatı laureatı, şair-publisist Budaq Təhməz aşığın olduğu yerləri el-el, oba-oba gəzərək, böyük çətinliklər bahasına olsa da, onun irsinin çox kiçik bir hissəsini toplaya bilmişdir” [4].

Aşıq Nabatın şeirlərində yurd sevgisi, vətən həsrətli hisslər daha üstünlük təşkil edir. Bu da səbəbsiz deyil. Gənclik illərindən doğulduğu Şərur torpağından ayrı düşən bir aşıqdan bundan savayı, daha nə gözləmək olar ki:

*Taleyin hökmüylə gələn qardaşlar,
İtirmişəm, tapın ellərim mənim.
Çərxi-fələk saldı məni toruna,
Ağlamır, lal olub dillərim mənim.
“Yaxşıdır”
Qürbət eldə xan olunca,
Öz yerimdə qul yaxşıdır.*

Şair öz ilhamının mayasını yalnız və yalnız Vətən torpağının qayasından, daşından, bərəkətli zəmisindən, coşğun suyundan almışdır. Aşıq Nabat doğma elindən, obasından, Əyricə dağından, doğma Parçı kəndindən ayrılmasının səbəblərini başqa bir qoşmasında poetik bir dillə belə mənalandırır.

*İki gözüm, “Oğlan qala”, “Qız qala”,
Mən sizdən xəbərsizdən ayrıldım.
Ay Əyricədəyim, a doğma Parçım,
Mən sizdən xəbərsizsizdən ayrıldım.
Üç gözəlin timsalıdır Siyaqut,
Arpa çayı, biri Sara, birintap?
Nuruyla bağlıdır qanlı hekayət,
Mən sizdən xəbərsizsizdən ayrıldım.
Nabat, yazda gəldim, düşdüm qışa mən.
Qürbət eldə döndüm qərrib quşa mən.
Qoymadılar gəzəm yarla qoşa mən,
Mən sizdən xəbərsizsizdən ayrıldım.*

Nabat sanki bu qoşması ilə nakam məhəbbətini əbədiləşdirir, ona bir söz abidəsi qoyur. O, doğma elində qala bilmir, çünki qohum-əqrabası onun aşıqlıq etməsinə, el məclislərinə getməsinə imkan vermir. Aşıq Nabat məcburiyyət qarşısında qalıb 1934-cü ildə diyarı Qarabağa köçüb gəlir...

O, bir müddət görkəmli xanəndələrimizdən Xan Şuşinski, Seyid Şuşinski, Zülfü Adıgözəlov və tarzən Qurban Pirimovla bir yerdə müğənnilik edir.

“Aşıq sənətində yazıya almaya qədərki bütün dövrlərdə musiqini, şeiri, epik dastan yaradıcılığını, müxtəlif formalı xalq ədəbiyyatı nümunələrini yaddaşa həkk edib nəsil-nəsil yaşatmaq qanuna çevrildi. Bu, sənətin tələbindən doğan qanun idi. Çünki aşıq məclis aparanda xalq qarşısında saatlarla, bəzən bir neçə gün çalıb oxumalı idi. Buna görə də istər-istəməz ifaçı aşıq ustadların yaratdığı yaxşı nə varsa əzbərdən bilməlidir. Aşığa bəzən məclislərdə bu və ya başqa şeiri, dastanı ifa etməyi sifariş verirlər. Aşıq bu sifarişini yerinə yetirə bilməsə, bir daha məclis keçirə bilməz. Mükəmməl qabiliyyətə, gözəl səsə və mahir ifaçılıq məharətinə malik olan sinədəftər ifaçı aşıqlara da ustad aşıq deyirlər. Hətta xalq onları canlı kitab adlandırır. Bu “canlı kitablar” yüzlərlə

zəngin mündəricəli aşıq havalarını, çox mürəkkəb şəkili aşıq şeirini, geniş məzmunlu dastanları, möhtəşəm “Koroğlu” eposunu bu günümüzdə qədər yaşadıb gətiriblər” [3, s.7].

Onun haqqında, ön sözün müəllifi və toplayanı filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı, redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Məhərrəm Qasımlı olan ilk dəfə “Aşıq Nabat” kitabı (2012) nəşr olunmuşdur ki, burada da aşığın tərcümeyi-halı, şeirləri və “Nabat və Musa” dastanı yer almışdır.

Kitabın girişində aşıq haqqında maraqlı qeydlər vardır. “Biz yazıda Nabatın şeirlərini misal gətirərək onu daha çox bütöv şəkildə verməyi məqsəduyğun hesab edirik. Ondan ötrü ki, Nabatın şeirləri mətbuatda ilk dəfədir ki, geniş şəkildə işıq üzünə görünür. Nabatın yaradıcılığında Aşıq Bəstidə olduğu kimi, elə şeir nümunələrinə rast gəlirik ki, öz tipinə görə hansı şeir növünə daxil olduğunu çətin müəyyənləşdirmək olur. Lakin istər Bəstinin, istərsə də Nabatın qeyri-adi görünən bu səpkili şeirləri deyim tərzinə görə çox oynaq və ürəyə yatımlı olur” [1, s.15]. Bu səpkili şeirlərdən bir nümunə:

*Bilmirəm nəyə bənzədim,
Qəşəngsən, qəşəngsən, gözəl.
Oxşadıram, seçənmirəm,
Sən hansı çiçəksən, gözəl.
Yanaqların dağ lələsi,
Qıvrım saçlar qərənfüldür.
Ceyran müşkün ondan alıb,
Gözlərin axar bulaq,
Dörd bir yanı dağ nanəsi,
Daşları boyun bağı,
Hər birin bir qızdan alıb.
Bulaqlar öz zümzüməsin,
Mən deyirəm sazdan alıb.*

Nəticə / Conclusion

Ənənəvi bilik, təcrübə, mənalı-yaşantılı informasiya və onun ifadəliliyinin şifahi təbiəti ancaq folklorun canlı ifası və bilavasitə qavrayışı zamanı bütövlükdə və tam dəyərli şəkildə aşkarlanma bilər. Məhz ənənəvi aşıq havalarının yaşadılması mətnlərin yığılıb toplanması ilə bağlı deyil, şifahi yaşayan və ötürülən havaların sayı az-çox sabit olub, kollektiv yaddaşın imkanları ilə məhdudlaşır.

İrsi ötürülmənin ənənəvi mexanizmindən başqa, paralel olaraq, mədəniyyətin ötürülməsi, kanon əhəmiyyəti daşıyan bədii mətnin yazılması və qorunması, həmçinin, onun ictimai təyinatı üsulları da formalaşır. Bu prosesə xidmət edən və ona təsir göstərən texniki vasitələr yaranıb, geniş yayılmaqla bərabər, müxtəlif ictimai texnologiyalar da meydana gəlmişdir ki, bunlar da tədris, translyasiya və ictimailəşmə ilə bağlıdır. Eyni zamanda ictimai institutlar, müxtəlif səviyyəli təşkilatlar şəbəkəsi də təşkil olunur.

Beləliklə, Aşıq Nabatın ədəbi irsi ilə tanış olduqdan sonra belə qərara gəlicənsən ki, onun yaradıcılığı xüsusi tədqiqata ehtiyac var.

Ədəbiyyat / References

1. Aşıq Nabat. “Əldə xına gözdə yaş”. – Bakı: 2012.
<https://strateq.az/edebiyat/142575/s%09C9%99rurdan-baslanan-yol.html>, 15 Fevral, 2017.
2. Qasımlı, M., Allahmanlı, M. Aşıq şeirinin poetik biçimləri və çeşidləri. – Bakı: Elm və təhsil, 2018.
3. Namazov, Q. “Ustad aşıqlar...” – Bakı: 2015, 7 may.
4. Taliboğlu, Ə. “Şərurdan başlanan yol: Aşıq Nabat kimdir?”

Роль Ашуга Набат в ашугском творчестве XX века

Тахира Багирова

Доктор философии по филологии

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: tahira.bagirova26@gmail.com

Резюме. В статье говорится о богатом дастанном репертуаре азербайджанских ашугов, о созданных ими в течение многих веков шедеврах словесного искусства. В этом направлении особое внимание уделено творчеству Ашуга Набат.

С первых десятилетий XX века этот вид искусства относится к одному из видов научной деятельности. Немалая роль среди ашугов принадлежит женщинам-ашугам.

Ключевые слова: ашугское искусство, понятие династии, Ашуг